

УДК 336.774

Голосенін І.О.
здобувач

Київського національного торговельно-економічного університету

ПОБУДОВА ФІНАНСОВОЇ МОДЕЛІ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПРО РЕСТРУКТУРИЗАЦІЮ ПРОБЛЕМНОГО КРЕДИТУ

Реструктуризація кредитів, що надані банком клієнтам, значною мірою визначає якість активів і фінансовий стан банку. Кредитні операції займають значну частку активних операцій банків, генерують прибутки або збитки, а також високий рівень ризику. У банківській практиці є широкий спектр варіантів урегулювання проблемної заборгованості, вибір яких має залежати від оцінки очікуваних надходжень коштів від клієнтів банку протягом середньострокової перспективи та прогнозного періоду підтримки стосунків із клієнтом-позичальником. Автор пропонує удосконалений метод оцінки альтернатив урегулювання заборгованості клієнтів з урахуванням комплексу притаманних ризиків та загальної дохідності обслуговування боргу таких клієнтів (lifetime value), включаючи бізнес із пов'язаними з ними компаніями та приватними особами.

Ключові слова: банки, кредитування, проблемні кредити, реструктуризація кредитів, цінність клієнта, управління відносинами з клієнтами.

Голосенін І.О. ПОСТРОЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ МОДЕЛИ ДЛЯ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ О РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ ПРОБЛЕМНЫХ КРЕДИТОВ

Реструктуризація кредитів, предоставлених банком клієнтам, в значительной мере определяет качество активов и финансовое состояние банка. Кредитные операции занимают значительную долю активных операций банков, генерируют прибыль или убыток, а также высокий уровень риска. В банковской практике применяется широкий спектр вариантов урегулирования проблемной задолженности, выбор которых должен зависеть от оценки ожидаемых поступлений средств от клиентов банка в течение среднесрочной перспективы и прогнозного периода поддержания отношений с клиентом-заемщиком. Автор предлагает усовершенствованную методику оценки альтернатив регулирования задолженности клиентов с учетом комплекса присущих рисков и общей доходности обслуживания долга таких клиентов (lifetime value), включая бизнес со связанными с ними компаниями и частными лицами.

Ключевые слова: кредитование, банки, проблемные кредиты, реструктуризація кредитов, ценность клиента, управление взаимоотношениями с клиентами.

Golosein I.O. CONSTRUCTION OF THE FINANCIAL MODEL FOR DECISION-MAKING ON THE PROBLEM-LENDING RESTRUCTURING

Restructuring of loans granted by the bank to clients largely determines the quality of assets and financial condition of the bank. Lending activity forms a significant portion of bank operations, with generating profits or losses, higher level of risk. In banking practice, there is a wide range of options for dealing with problem debts, while the choice of which should depend on estimating the expected revenues from the clients of the bank during the medium term and the forecast period of maintaining relations with the client-borrower. The author offers an improved methodology for evaluating alternatives for customer debt management, taking into account the complex of inherent risks and general lifetime value of such customers, including profits from business with related companies and individuals.

Keywords: banks, lending, problem loans, loan restructuring, customer value, customer relationship management.

Постановка проблеми. Банки практично в усіх країнах світу з різним рівнем розвитку зазнали випробування під час кредитних криз різного масштабу, глибини та тривалості. За рівнем проблемних кредитів банківська система України перебуває у глибокій кризі. Оскільки кредитні портфелі становлять ядро дохідних активів банків, то погіршення якості кредитів вимагало адекватних, оперативних та ефективних заходів на рівні регулятора та банків. У 2017 році частка непрацюючих кредитів у банківській системі України тримається на рівні 61-63%, а їх сума зросла з 242 млрд грн до 311 млрд грн на кінець вересня 2017 року [2]. Такі масштаби проблемної заборгованості є результатом дії ендогенних та екзогенних факторів, у тому числі хибної практики реструктуризації нежиттєздатних позичальників; застосування подвійних стандартів у кредитній політиці більшості українських банків; низької ефективності методів роботи з проблемними кредитами. Все це зумовлює необхідність розроблення нових підходів до управління проблемними кредитами в банках, що приведе до відновлення кредитування реального сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблемної заборгованості банків зробили сучасні економісти та практики, такі, як Т.М. Болгар [1], Є.М. Поздняков [3], В.М. Сирота

[4], І. Ю. Тарануха [6] та ін. Проте увага дослідників більше зосереджена на причинах виникнення проблемних боргів та класифікації форм реструктуризації. Водночас поза увагою залишається багато питань щодо методології вибору рішень у процесі реструктуризації проблемних кредитів.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні принципів вибору форми реструктуризації проблемних боргів у вітчизняних банках на підставі аналізу передового міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світі регуляторами та банками постійно вдосконалюється робота з проблемними позичальниками, Регулятор має чітко визначити умови, за дотриманням яких банк має право на проведення фінансової реструктуризації (це поняття ми відрізняємо від реструктуризації бізнесу самого позичальника, яке може, але не завжди, супроводжувати реструктуризацію боргів). Головними критеріями для визнання модифікації умов кредитів, на наш погляд, є: по-перше, ознаки погіршення фінансового стану позичальника; по-друге, надання будь-яких поступок кредитором. Реструктуризація боргу виправдана економічно і не може кваліфікуватися як спроба, намір приховати безнадійність та повне знецінення боргу, якщо вона приведе до кращого відшкодування претензій банку, а не до ліквідації компанії, а остання здатна проде-

монструвати наявність достатнього грошового потоку для виплати зобов'язань після реструктуризації. До того ж банку варто враховувати очікувану платоспроможність, загальну цінність компанії як бізнесу та вартість її активів.

Довіра та конфіденційність є індикатором відносин між компанією та банком. Тому доречно враховувати історію бізнесу компанії, характеристику її власників та керівництва. Компанія має продемонструвати готовність співпрацювати та надати банку всю необхідну інформацію, на основі якої буде проводитися фінансова реструктуризація. Без наявності актуальної, повної, суттєвої та достовірної інформації банк не здатний прийняти виважене управлінське рішення.

До того ж, банк повинен враховувати умови операційної реструктуризації, або реструктуризації бізнесу (продаж компанії повністю або частково, припинення непрофільних видів діяльності чи бізнес-напрямів, зменшення розміру потужностей та інше). Операційна реструктуризація потребує кардинальних змін у діяльності компанії, а тому може керуватися лише власником/керівництвом. Тому більшість реструктуризацій обмежуються модифікацією умов фінансових зобов'язань компанії.

На підставі огляду передової міжнародної практики реструктуризації кредитів пропонуємо сегментацію проблемних позичальників на три категорії: життєздатних, маргінальних та нежиттєздатних [10; 12].

Для життєздатного позичальника доречно розглядати модифікацію умов кредиту, якщо він має труднощі. Майбутні грошові потоки мають бути достатніми для погашення заборгованості за рахунок стійкого їх надходження протягом обраного часового горизонту. Слід отримати від такого позичальника особисті гарантії, конвертування кредитів, отриманих від власників бізнесу в капітал та його збільшення, додаткове забезпечення, продаж надлишкових активів, досягнення певних рівнів фінансових показників (ковантів). Традиційно як форми реструктуризації використовують пролонгацію кредиту або відстрочення погашення боргу. Зниження процентної ставки на практиці є малоімовірним варіантом, оскільки суперечить ціноутворенню на основі ризиків.

Для позичальника, що перебуває у критичному стані, можливі кілька опцій:

1. Продовження строку погашення, яке необхідне для досягнення стабільного рівня руху грошових коштів, причому остаточне погашення здійснюється рівними частинами або одним платежем. Остаточний термін погашення має бути обмежений регулятором.

2. Розбивка кредиту – борг клієнта поділяється на дві частини: (1) сума, яка може бути повернута за рахунок постійного грошового потоку, погашається рівними частинами (основна сума та проценти) з терміном погашення до 3-5 років; (2) інша частина вважається надлишковою заборгованістю, яка може поділитися на кілька частин/траншів. Така друга частина може бути безпроцентною або з відсотками, що підлягають сплаті від продажу активів. Термін погашення має бути зафіксований регулятором.

3. Часткове прощення боргу може застосовуватися для заохочення власників бізнесу до додаткового фінансування внесками у компанію та забезпечення гармонізації її інтересів з інтересами банку, особливо тоді, коли чиста теперішня вартість компанії (з урахуванням застави та потенційного потоку грошових коштів) є нижчою, ніж загальна сума ризику. У разі прощення боргу банк може вибрати часткове:

– списання боргу на суму внеску власника у капітал підприємства, зокрема, у всіх ситуаціях, коли

власник не гарантував борг, або на суму додаткового капіталу від сторонніх інвесторів, якщо вони не взяли на себе роль гарантів;

– списання у разі особливо успішної реструктуризації бізнесу позичальника, яка істотно відхиляється від операційного плану, який слугував основою для реструктуризації.

Кредити також доцільно списувати, якщо, по-перше, застава не має економічної цінності, по-друге, такі заходи забезпечують продовження діяльності компанії, по-третє, стає очевидно, що у власника є унікальні технології ведення цього бізнесу, а банк має впевненість у керівництві щодо погашення боргу.

Реструктуризація проблемних боргів включає прощення частини боргу за кредитами як один із складних інструментів, що є у розпорядженні банків як кредиторів. Складність полягає у поєднанні багатьох фінансових, правових і маркетингових аспектів. Зменшення боргу може тлумачитися як дохід для позичальника (дарування), а це вимагає оподаткування. Окрім зазначених вище правових аспектів, слід виділити маркетинговий, а саме необхідність збереження банками довгострокових відносин із привабливими клієнтами, які лише тимчасово зазнали труднощів. Прощення залишку непогашеного боргу в деяких розвинутих країнах здійснюється за державними програмами.

Прощення боргу являє собою процес списання всієї або частини заборгованості боржника з метою звести до мінімуму обсяг втрат, понесених кредитором у разі дефолту позичальника. Цей інструмент також використовується урядами країн у державних програмах, щоб допомогти підтримати національну економіку шляхом полегшення боргового тягаря підприємств і домогосподарств (прощення боргу може також відбуватися на рівні країн-кредиторів інших держав). Прощення боргу дозволяється у виняткових ситуаціях, коли кредитори переконані, що позичальником чесно докладені всі зусилля до виплати боргу, що фінансові труднощі виникли з об'єктивних обставин. Такими прикладами є смерть або втрата джерел доходу позичальника, поручителя, безповоротне погіршення вартості застави (у разі прощення кредитор вже не має права на реверсну вимогу збитків згодом, коли становище позичальника покращиться), технічна катастрофа на підприємстві, глибока криза в тій галузі, де веде бізнес позичальник тощо.

Рішення щодо прощення боргу має певні переваги для кредиторів:

По-перше, у разі дозволу на прощення частини боргу кредитор припиняє витрати своїх зусиль і ресурсів на отримання боргу, що особливо очевидно у разі слабкого або безнадійного фінансового становища позичальника. З цього моменту ці ресурси можуть бути використані для інших, більш продуктивних починань.

По-друге, у багатьох країнах законодавча база дозволяє кредитору вимагати податкову пільгу на всю суму або частину прощення боргу, що сприяє мінімізації загальних втрат доходів кредитора.

Процаючи залишок непогашеного боргу, кредитор на цей момент вже отримав якщо не всю, то левову частину основного боргу і процентів, а непогашена сума боргу, незважаючи на малу суму, буде сприйматися позичальником однозначно як подарунок, а тому спонукає підприємство (або домогосподарство) до збереження стосунків із банком, а також позитивних відгуків про обслуговування, що сприяє зміцненню іміджу банку як такої установи, що при-

Таблиця 1

Кількісні фактори, що мають бути враховані під час оцінки вигоди від прощення боргу для кредитора

Вся сума надходжень за кредитом за мінусом суми наданого кредиту	Сума неотриманих кредитором доходів на весь період погашення боргу	Сума виручки від реалізації заставленого майна за мінусом витрат на реалізацію	Сума находжень до банку від погашення решти боргу (яка не є прощеною)	Сума доходів банку від обслуговування цього клієнта
Включає сплату основної суми боргу, процентів, комісій, пені та штрафів	Без урахування нарахованих у майбутньому штрафних процентів і відшкодування судових витрат	З урахуванням ціни негайної реалізації на ринку	Враховуючи більш високу ставку проценту і продовжений строк погашення	Включаючи доходи від розрахунково-касового обслуговування, залучення споріднених підприємств тощо

Складено автором

Таблиця 2

Підходи до оподаткування операцій з прощення боргу в деяких європейських країнах

Країна	Оподаткування для кредитора	Оподаткування для боржника
Бельгія	Сума прощеного боргу не приводить до зменшення суми оподаткованого доходу на розмір збитків, якщо, на думку податкового органу, таке скасування боргу було нестандартним або таким, що надає перевагу боржнику. Як правило, це стосується іноземних позичальників, а для кредитів бельгійських компаній скасування дає змогу зменшити оподатковану базу.	Призупинення погашення боргу тлумачиться як обліковий прибуток боржника (оподатковується податком на доходи підприємств за ставкою 33,99%). Виняток може бути у разі, коли підприємство опинилося у фінансовій скруті. Якщо борг скасований рішенням суду для групи кредиторів, такий дохід не враховується в оподаткуванні.
Франція	Оподаткування суми прощення боргу між компаніями однієї групи залежить від стандартності такої амністії: надана кредитором (материнською компанією) перевага має бути економічно обґрунтована, наприклад, якщо погашення боргу може привести до банкрутства цієї компанії (позичальника). Розрізняють призупинення погашення боргу фінансового та комерційного характеру. Фінансовий характер визнається, коли кредитор має пряму чи опосередковану участь у компанії-боржнику і сам борг є фінансовою операцією. Комерційний характер визнається, коли скасування боргу надане з метою підтримання ділових стосунків між боржником і кредитором, тобто збереження кредитором своєї клієнтської бази. Фінансовий характер означає зменшення суми оподаткування на певну суму. Оскільки така реструктуризація збільшує вартість чистих активів дочірньої компанії (боржника перед материнською компанією), то зменшення боргу дозволяється лише в межах суми від'ємної вартості чистих активів дочірньої компанії, а залишок додатної вартості чистих активів має розподілятися на інших акціонерів. У разі комерційного характеру вся сума збитків кредитора повністю зменшує базу оподаткування його доходу.	Якщо скасування боргу вважається ненормальним, нестандартним (аномальним), то база оподаткування зростає на суму такого прощення. Якщо така операція вважається нормальною, то тлумачення для оподаткування залежить від того, чи є борг фінансовим або комерційним за своїм характером. Фінансовий борг оподатковується за ставкою 33,33% на суму, що віднімається від доходу кредитора. Частина, яка не віднімається з доходу кредитора, не оподатковується у боржника, якщо кредитор є материнською компанією боржника і боржник збільшує таким чином свій капітал на суму прощення боргу протягом наступних двох років.
ФРН	Сума списання боргу зменшує базу оподаткування для кредитора, якщо кредитор є учасником боржника (принаймні 1% участі в капіталі). При цьому балансова вартість акцій боржника зростає на номінальну суму скасованого боргу. Списання боргу балансується збільшенням балансової вартості участі кредитора в капіталі боржника. Однак у зв'язку з тим, що справедлива (ринкова) вартість скасованого боргу менша від його номінальної вартості (оскільки імовірність погашення низька внаслідок фінансового стану боржника), в акціонера виникають збитки на суму різниці між номінальною вартістю (на яку зростає вартість участі в капіталі) та ринковою вартістю. Законодавство ФРН також передбачає, що це положення не розповсюджується на кредитування між спорідненими компаніями, особливо для кредитів, наданих суттєвому акціонеру (частка якого дорівнює 25% і вище в капіталі боржника).	Прощення зобов'язань або кредиту збільшує оподаткований дохід боржника. Якщо амністія надається акціонером, то таке прощення визнається як внесок у капітал для цілей оподаткування. Такий внесок зменшує оподаткований дохід (вартість вкладу в капітал є справедливою ринковою вартістю боргу). Якщо третя сторона, що купує борги, сплатить ціни нижче їх номінальної вартості, то капітал боржника можна збільшити на суму прощення боргу лише на суму такої нижчої ринкової вартості. Компанія-боржник у міцному фінансовому стані не отримує додатково оподаткований дохід, якщо її акціонер скасує для неї борг, однак переважно вартість прощеного зобов'язання суттєво нижча номіналу, і податкова база доходу компанії-позичальника зростає на різницю перевищення номінальної суми прощеного боргу над його ринковою вартістю і вважається непередбаченим доходом.
Польща	Скасований борг не вважається зменшенням бази оподаткування для кредитора. Однак кредитор може визнати таке прощення боргу для цілей оподаткування у разі, коли перед цим був врахований кредитором як дохід. Якщо боржник не погоджується на прощення боргу (наприклад, у зв'язку з тим, що це може привести до виникнення оподаткованого доходу, що кредитор може просто списати цей борг як безнадійний і зменшити суму оподаткованого доходу. Однак безнадійний борг віднімається лише тоді, коли він раніше був облікований як дохід, а безнадійність такого боргу підтверджена документально. Також кредитор може проводити списання переоцінки, якщо позичальник помер, позичальник виключений з реєстру підприємств або розпочата ліквідація боржника чи процедура банкрутства, або борг оскаржується боржником у суді.	Дохід боржника від прощення боргу оподатковується за ставкою 19%, якщо тільки не відбувається процедура банкрутства. Оподаткований дохід дорівнює вартості прощеного боргу.

Швеція	Скасування боргу відбувається шляхом судового врегулювання або приватного врегулювання (між кредитором і боржником). Прощення боргу визнається як збитки за дебіторами, але враховується комерційний або фінансовий характер боргу. Стосовно комерційного боргу кредитор має право зменшувати оподатковану базу тільки тоді, коли збитки вважаються видатками, понесеними для отримання доходу. Тому виключаються кредитні операції з афільованими компаніями, якщо тільки це не пов'язане з комерційними цілями. Прийнятними ситуаціями вважаються слабкий фінансовий стан боржника, відсутність очікувань доходів від ліквідації боржника, а також якщо неплатоспроможність боржника не є наслідком передачі активу кредитору як афільованій компанії. Для фінансових боргів кредитор не може зменшувати оподаткований дохід на суму облікованих збитків. Це можливо лише тоді, коли збиток є результатом виходу з інвестицій, наприклад, вимоги за кредитом продаються за ціною нижче номіналу, що приводить до збитків, які обліковуються для зменшення прибутку. Таке правило застосовується тоді, якщо, по-перше, покупець проблемного активу є сторонньою компанією (тобто не є членом групи, в яку входить боржник), по-друге, ціна є обґрунтованою і прозорою.	Для боржника не завжди скасування боргу означає збільшення оподаткування. Дохід від врегулювання питання між кредитором і боржником не оподатковується, якщо боржник є неплатоспроможним. Незважаючи на те, що врегулювання боргу може не привести до оподаткування доходу боржника, фактично скасований борг буде врахований у сумі майбутніх збитків для оподаткування.
Великобританія	Розрізняють борги за кредитами та інші борги, а інші борги можуть бути трансформовані в кредитне зобов'язання шляхом емісії зобов'язань. Для кредитних угод прощення боргу означає зменшення бази оподаткування для кредитора. Не визнається скасування для оподаткування, коли кредитор пов'язаний із боржником участю в капіталі, але й тоді можливо зменшення оподаткування, якщо кредитор проводить обмін боргу на капітал або коли боржник є неплатоспроможним (в т.ч. перебуває у ліквідації). Дозволяється капіталізація, коли борг обмінюється на капітал, враховується зв'язок між кредитором і боржником, дозволяється зменшення доходу кредитора на різницю між номінальною та ринковою вартістю боргу. Якщо боржник і кредитор були пов'язані до скасування боргу, то зменшення боргу не дозволяється.	Сума позбавлення від боргу включається в оподаткований дохід боржника. Існують винятки: скасування боргу є компонентом механізму неплатоспроможності, коли боржник і кредитор є пов'язаними у відповідний звітний період, кредитор перебуває у стані неплатоспроможності, або прощення боргу враховує емісію простих акцій боржника.

Складено автором за *Forgiveness of distressed debt in Europe*. – International Tax Group [9]

ходить на допомогу клієнту у складі часи, навіть втрачаючи частину прибутку. Ми вважаємо, що банк може прийняти позитивне рішення про прощення боргу, врахувавши всі явні і потенційні грошові потоки (табл. 1).

Аналогічну схему можна зобразити щодо боржника, врахувавши його вигоди, про які слід знати кредитору.

У зарубіжних країнах багато програм прощення боргу використовують державні органи та великі компанії-кредитори. Деколи прощення боргу вважається доходом для цілей оподаткування і може збільшити податкові зобов'язання домогосподарств. Щодо кредитів домогосподарств виділяють особливі напрями (часто це національні програми): студентські позики (на навчання), іпотечні кредити та кредитні картки. Часто списання частини боргу передбачає негайне погашення залишку боргу (що не був прощений). У деяких видах позик сума прощення боргу враховується податковим органом як дохід, і для позичальників-приватних осіб може виявитися несподіванкою збільшення податку на дохід наприкінці фінансового року.

Всі можливі ситуації прощення боргу можна поділити на двосторонні та багатосторонні домовленості. У першому варіанті розглядаються двосторонні відносини лише між одним позичальником і одним кредитором, в іншому – один позичальник має борги перед багатьма кредиторами, тобто існують багатосторонні відносини. У багатосторонньому врегулюванні заборгованості фігурують різні типи кредиторів: фінансові, торговельні, найманий персонал, податкові органи, фонди соціального захисту тощо. За формою власності вони також розрізняються (це впливає і на поведінку стосовно боржника): державні, муніципальні, приватні, іноземні. Також можуть існувати заборгованості перед спорідненими компаніями цього економічного суб'єкта. Все це породжує проблему агрегації боргів та проблему координації дій кредиторів. Між кредиторами може

виникати конфлікт інтересів, особливо коли окремі компанії є давніми партнерами або спорідненими особами цього боржника. Наприклад, деякі кредитори зацікавлені у дисконтуванні боргу в розрахунку на довготривалі стосунки з цим клієнтом. Інша ситуація виникає, коли кредиторами є працівники компанії, їх фінансовий стан винятково залежить від виплат заборгованості роботодавцем за зарплатою і навряд чи ці працівники погодяться на амністію боргу. Враховуючи специфіку торговельних кредиторів та кредиторів в особі державних органів, прощення боргу компанія-позичальник може обговорювати лише з фінансовими кредиторами.

Прощення боргу є добровільним скасуванням всіх або частини боргових зобов'язань у межах договірних механізмів між кредитором і боржником. За забезпеченими кредитами прощення боргу часто передбачає передачу кредитору того активу, що використовувався для забезпечення кредиту.

Прощення боргу відрізняється від списання боргів безнадійного позичальника тим, що така амністія є результатом взаємовигідної домовленості. Прощення боргу не розповсюджується на скасування майбутніх процентних платежів, які ще не стали простроченими та натепер не є нарахованими. Як правило, прощення боргу не включає скасування боргу як подарунок.

Наведемо особливості амністії боргів у деяких країнах Західної Європи з акцентом на оподаткування, яке має важливе стимулююче значення для застосування цієї форми врегулювання заборгованості (табл. 2).

Представляють інтерес правила прощення комерційних боргів в Австралії [8]: кредитор може включати прощення боргу в зменшення бази оподаткування або в суму збитків у капіталі, а боржник у більшості обставин не включає цю суму в свій оподаткований дохід, водночас закон передбачає, що боржник повинен врахувати цю суму для зменшення збитків попереднього року, зменшення капі-

талу попереднього року, корекції вартості амортизованих активів.

Списання частини боргу є виправданим і економічно вигідним для банку, якщо це мінімізує витрати та втрати, понесені кредитором у разі дефолту позичальника (табл. 3). Прощення боргу має колосальний ефект для підтримки національної економіки шляхом полегшення боргового тягаря для підприємств і домогосподарств. Списання є прийнятним у виняткових ситуаціях, коли дотримуються три умови: (1) кредитори переконані, що позичальником докладені всі зусилля для виплати боргу, (2) фінансові труднощі виникли з об'єктивних обставин та знаходяться поза його впливом, (3) після цього списання позичальник буде здатний успішно погасити залишок боргу.

Представники банку мають бути здатні показати боржнику переваги прощення боргу порівняно з оголошенням банкрутства (дефолту) та майбутні вигоди від збереження репутації (кредитної історії), розвитку стосунків з банком, високу ймовірність отримання кредитів у майбутньому, позбавлення від очікуваного тиску з боку незадоволених кредиторів.

Надання нового фінансування для відновлення стабільної діяльності проблемного позичальника, як правило, не є самостійним рішенням, але його слід поєднувати з іншими заходами, що стосуються наявної заборгованості. Його слід застосовувати лише у виняткових ситуаціях, що вимагає ретельної оцінки спроможності позичальника повертати борг. Наприклад, для великих кредитів виправдано вимагати від банків проведення незалежної експертизи для підтвердження життєздатності запропонованих бізнес-планів та прогнозів грошових потоків. Другою умовою, на наш погляд, має бути вимога щодо додаткового забезпечення, і при цьому повинна забезпечуватися пріоритетність погашення цих коштів у разі банкрутства. У виняткових обставинах банк може погодитися на додаткове фінансування проблемного позичальника. Незважаючи на те, що регулятор сприймає таку практику як занадто ризикову, багато українських банків обходять це шляхом кредитування афільованих із позичальником компаній або приватних осіб, що можна виявити лише у процесі візнаного аналізу. У сучасних умовах лише на підставі статистичної звітності про кредитні операції з розкриттям власників центральний банк може виявляти пов'язаних між собою осіб.

Такими винятковими обставинами для додаткового фінансування можуть бути забезпечення потреби у поповненні обігових коштів для відновлення бізнесу.

Альтернативами класичній реструктуризації кредитів є обмін боргу на участь у капіталі та продаж самого кредиту.

Обмін боргу на участь у капіталі є прийнятним для кредитування середніх підприємств, коли компанія, яку можна продати, має ринкову продукцію, унікальні технології або суттєву частку ринку. Може стати ефективним інструментом, особливо у разі реалізації проектів із комерційною нерухомістю, за умови, що нерухоме майно буде у хорошому стані та може бути економічно вигідним для розпорядження, і така транзакція не повинна бути юридично оскаржена.

Продаж кредитної експозиції є обґрунтованим за умов, коли, по-перше, банк не має достатніх ресурсів для ефективного управління позичальником; по-друге, покупець має позитивну репутацію, є освіченим у сфері врегулювання проблемних кредитів.

Для нежиттєздатних позичальників можливі дві альтернативи:

Продаж застави власником бізнесу має свої обмеження, пов'язані з унікальністю обладнання або майнового комплексу. Це особливо характерне для малого та середнього бізнесу. Тому власники бізнесу можуть не продати майно у встановлений термін або мають нереалістичні уявлення про вартість майна. У такому разі від банку вимагається встановлювати жорсткі строки реалізації, забезпечувати свої права на примусовий продаж та мати достатні ресурси для моніторингу ринку активів.

Опція оголошення банкрутства використовується, коли боржник є не тільки нежиттєздатним, але і відмовляється від співпраці з банком, і реальні альтернативи для реструктуризації відсутні.

На практиці існує багато ситуацій, коли банк не має прийнятних альтернатив у формі продажу проблемного кредиту або позичальник погодився добровільно продати заставлене майно (за згодою кредитора). Тоді пропонується проводити аналіз шляхом порівняння вартості запропонованої структурної перебудови кредиту з оголошенням (ініціюванням) банкрутства. Вибір оптимального варіанту, тобто рішення, яке повертає найвище значення для банку, не завжди є очевидним.

У настановах Європейського центрального банку з роботи з проблемними кредитами (2017 року) детально розкривається поняття «поступка кредитора» [10]. Зокрема, перед тим, як надати будь-які поступки, банк повинен провести повну оцінку фінансового стану позичальника. Це включає оцінку всіх відповідних факторів, особливо спроможність обслуговування боргу та загальну заборгованість

Таблиця 3

Фактори, які враховуються під час оцінки вигоди від прощення боргу (для кредитора)

Фактор	Опис
Сума надходжень, зменшена на суму наданого кредиту	Включає сплату основної суми боргу, процентів, комісій, пені та штрафів
Сума недоотриманих кредитом доходів	Сума процентів, комісій та інших доходів за весь період погашення боргу без урахування нарахованих у майбутньому штрафних процентів і відшкодування судових витратів
Чистий дохід від реалізації заставленого майна	Сума від реалізації, зменшена на витрати, пов'язані з реалізацією, з урахуванням ціни негайного її проведення
Сума надходжень до банку від погашення решти боргу, яка не є проценою	Сума розраховується з урахуванням іншої ставки проценту та строку погашення, що зазначені в первісній кредитній угоді
Очікувані доходи банку від обслуговування цього клієнта	До суми включаються доходи від розрахунково-касового обслуговування, залучення споріднених підприємств та зарплатних проектів тощо.
Збереження репутації банку серед клієнтів	Банк зміцнює свою репутацію як партнер і фінансовий помічник для клієнта у складні часи

Складено автором

позичальника. Ця оцінка має базуватися на документально підтвердженій фінансовій інформації. Установа повинна мати відповідну політику та процедури із застосуванням низки стійких та ефективних рішень для позичальника при наданні поступки. Портфельна сегментація є ключовою частиною будь-якої стратегії, оскільки дає змогу установам адаптувати різні рішення щодо поступок до різних сегментів кредитних портфелів. Дерева рішень можуть допомогти визначити та послідовно впровадити стабільні стратегії для окремих сегментів позичальників на підставі затверджених критеріїв. Вони також можуть сприяти стандартизації процесів.

ЄЦБ підкреслює, що банки повинні використовувати підхід чистої теперішньої вартості (NPV), щоб визначити найбільш прийнятний та стабільний варіант для різноманітних обставин позичальників, тобто NPV передбаченого рішення щодо поступки слід порівнювати з NPV зі зверненням вимоги на заставлене майно та іншими наявними варіантами реалізації застави. Параметри, що використовуються під час розрахунку, такі як очікуваний горизонт ліквідації, дисконтна ставка та вартість капіталу, а також витрати на ліквідацію, повинні базуватися на спостережених емпіричних даних. Банки повинні постійно переглядати діапазон варіантів рішень та досліджувати можливі варіанти нових/альтернативних варіантів. Використання цього підходу пропонується як допоміжний спосіб для обґрунтування рішень [12].

Використання простого аналізу чистого теперішнього значення (NPV) рекомендується для забезпечення більш кількісного обґрунтування рішення. Чиста приведена вартість (NPV) – це сума поточних значень потоку платежів протягом певного періоду часу. Вона базується на концепції вартості грошей. Щоб визначити NPV, розраховується чистий грошовий потік (грошові розрахунки основної суми, відсотків та комісій за вирахуванням витрат банку на оплату судових витрат, консультантів та ін.) за кожним періодом (якщо реструктуризація відбувається в межах 12 місяців, то чисту приведену вартість можна не враховувати). Кожна з цих сум або майбутніх цінностей (FV) потім дисконтується за ставкою дисконту. У таблиці 4 проілюстровано використання методології NPV для порівняння між чотирма варіантами. Ми пропонуємо додатково враховувати фактор прибутковості бізнесу банку під час обслуговування цього клієнта, оскільки у разі відмови від реструктуризації банк втрачає майбутні надходження від надання послуг. Для розрахунку цінності клієнта для банку (customer lifetime value) у західній практиці розроблені та апробовані алгоритми [12].

Таблиця 4

Порівняння очікуваного ефекту за різних варіантів врегулювання проблемного боргу

Роки	Реструктуризація	Продаж кредиту	Продаж застави боржником	Оголошення банкрутства
1 рік	X1	Y	-	-
2 рік	X1	-	Z	-
3 рік	X1	-	-	N
Прибуток від обслуговування клієнта	За три роки	Втрата	Втрата	Втрата
NPV	NPV ₁	NPV ₂	NPV ₃	NPV ₄

Складено автором

Реструктуризація розглядається як грошовий потік упродовж трьох років, продаж кредиту – надходження в 1-й рік, а продаж застави – на наступний рік. Варіант із оголошенням банкрутства має враховувати тривалість цього процесу та незначні суми виручки від примусового продажу майна, наприклад, шляхом аукціону. Останній рядок із величиною чистої теперішньої вартості дає можливість кількісно порівняти варіанти врегулювання боргу. Додатково пропонуємо моделювати варіанти реструктуризації з імовірністю успіху (використовуючи сценарний аналіз), оскільки в цьому процесі ефект стає очевидним лише через досить тривалий час.

Висновки з проведеного дослідження. Застосування розрахунку очікуваного ефекту від реструктуризації кредиту має включати не тільки прямі витрати та доходи від проведення певного заходу, але також імовірність успіху обраної послідовності та впливу прибутковості клієнта на весь період його майбутньої співпраці з банком. Описаний алгоритм припустимо використовувати для кредитів фізичним особам, беручи до уваги специфіку визнання життєздатності клієнта, оскільки за чинним законом він не може визнаватися банкрутом (що передбачено у багатьох країнах світу). Єдиного оптимального варіанту реструктуризації кредитів не існує навіть у сегменті однорідних портфелів, і кожний банк має визначити перелік альтернатив та підстав для їх застосування. Орган регулювання має виконувати свою роль у встановленні правил для реструктуризації, у протилежному разі це буде породжувати маніпуляції та помилки звітності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Болгар Т.М. Розвиток науково-методологічних підходів до управління проблемними кредитами банку [Текст]: монографія / Т.М. Болгар; Дніпропетр. ун-т ім. Альфреда Нобеля, Кременчук. ін-т. – Кременчук: Щербатих О.В. [вид.], 2014. – 267 с.
2. Обсяги активних операцій та частка непрацюючих активів в цілому по системі. Національний банк України. – [Електронний ресурс] Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
3. Поздняков Є.М. Теоретичні і прикладні аспекти реструктуризації кредитної заборгованості [Текст] / Є.М. Поздняков // Торгівля і ринок України. – 2010. – № 30. – С. 389-396.
4. Сирота В. Управління проблемними кредитами як основа антикризових заходів банку / В. Сирота // Вісник НБУ. – 2012. – № 11. – С. 51-55.
5. Сучасні методи реструктуризації кредитів, наданих в іноземній валюті / О.О. Лапко, С.В. Запорожець, Г.Т. Карчева // Фінансовий простір. – 2015. – № 3. – С. 30-39. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2015_3_5.
6. Тарануха І.Ю. Управління проблемними кредитами банків в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / І.Ю. Тарануха; Київ. Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2014. – 20 с.
7. Commercial debt forgiveness. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.cpaaustralia.com.au.
8. Forgiveness of distressed debt in Europe. – International Tax Group. – 31/03/09. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.twobirds.com>.
9. Guidance to banks on non-performing loans. – March 2017. – European Central Bank. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/guidance_on_npl.en.pdf.
10. External debt statistics: Guide for compilers and users. – IMF. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.imf.org.
11. Handbook for Effective Management and Workout of MSME NPLs. – The World Bank Group. 2015. – [Електронний ресурс] – Режим доступу <https://www.bsi.si/en/publications.asp?Mapald=2195>.
12. Yeliz Ekinci, Nimet Uray, Füsün Ülengin. A customer lifetime value model for the banking industry: a guide to marketing actions», European Journal of Marketing, Vol. 48 Issue 3/4, pp. 761-784, 2014. – <https://doi.org/10.1108/EJM-12-2011-0714>.